

Jaarverslaggeving 2018
Stichting Pathologie Friesland

Inhoudsopgave	Pagina
5.1 Jaarrekening 2018	
5.1.1 Balans per 31 december 2018	4
5.1.2 Resultatenrekening over 2018	5
5.1.3 Kasstroomoverzicht over 2018	6
5.1.4 Grondslagen van waardering en resultaatbepaling	7
5.1.5 Toelichting op de balans per 31 december 2018	15
5.1.6 Mutatieoverzicht materiële vaste activa	20
5.1.7 Toelichting op de resultatenrekening over 2018	21
5.1.8 Vaststelling en goedkeuring	25
5.2 Overige gegevens	
5.2.1 Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	28

5.1 Jaarrekening

5.1 JAARREKENING

5.1.1 BALANS PER 31 DECEMBER 2018

(na resultaatbestemming)

	Ref.	31-12-2018	31-12-2017
		€	€
ACTIVA			
Vaste activa			
Materiële vaste activa	1	1.747.088	1.718.201
Totaal vaste activa		1.747.088	1.718.201
Vlottende activa			
Vorraden	2	87.285	113.215
Debiteuren en overige vorderingen	3	1.692.602	1.616.425
Liquide middelen	4	2.727.309	2.122.340
Totaal vlottende activa		4.507.196	3.851.980
Totaal activa		6.254.284	5.570.181
	Ref.	31-12-2018	31-12-2017
		€	€
PASSIVA			
Eigen vermogen			
Kapitaal	5-A	107.319	107.319
Bestemmingsreserve		607.531	344.302
Algemene en overige reserves		3.352.280	3.270.198
Totaal eigen vermogen		4.067.130	3.721.819
Vorzieningen	6	697.284	575.574
Kortlopende schulden (ten hoogste 1 jaar)			
Overige kortlopende schulden	7	1.489.870	1.272.788
Totaal kortlopende schulden (ten hoogste 1 jaar)		1.489.870	1.272.788
Totaal passiva		6.254.284	5.570.181

5.1.2 RESULTATENREKENING OVER 2018

	Ref.	31-12-2018	31-12-2017
BEDRIJFSOPBRENGSTEN		€	€
Opbrengsten zorgprestaties	8	8.444.117	7.899.606
Subsidies (exclusief WMO en Jeugdwet)	9	108.743	154.068
Overige bedrijfsopbrengsten	10	260.094	133.993
Som der bedrijfsopbrengsten		8.812.954	8.187.667
Bedrijfslasten			
Personeelskosten	11	5.606.359	5.399.487
Afschrijvingen op immateriële en materiële vaste activa	12	295.880	309.217
Overige bedrijfskosten	14	2.565.414	2.332.630
Som der bedrijfslasten		8.467.653	8.041.333
BEDRIJFSRESULTAAT		345.301	146.333
Financiële baten en lasten	15	10	67
RESULTAAT BOEKJAAR		345.311	146.400
RESULTAATBESTEMMING			
<i>Het resultaat is als volgt verdeeld:</i>		2018	2017
		€	€
Toevoeging / (onttrekking):			
Bestemmingreserve digitalisering		263.229	94.302
Algemene / overige reserves		82.082	52.098
		345.311	146.400

5.1.3 KASSTROOMOVERZICHT OVER 2018

	Ref.	31-12-2018		31-12-2017	
		€	€	€	€
Kasstroom uit operationele activiteiten					
Bedrijfsresultaat			512.816		146.333
Aanpassing voor					
- afschrijvingen	13	292.401		305.088	
- mutaties voorzieningen	6	-1.581		47.011	
			290.821		352.099
Veranderingen in werkkapitaal:					
- voorraden	2	25.929		-24.188	
- vorderingen	3	-55.665		-72.056	
- kortlopende schulden (excl. Schulden aan banken)	7	29.057		-203.796	
			-679		-300.040
Kasstroom uit bedrijfsoperaties			802.958		198.392
Ontvangen interest	15	10		67	
			10		67
Totaal kasstroom uit operationele activiteiten			802.968		198.459
Kasstroom uit investeringsactiviteiten					
Investeringen materiële vaste activa	1	-321.290		-295.638	
Desinvesteringen materiële vaste activa		0		0	
Totaal kasstroom uit investeringsactiviteiten			-321.290		-295.638
Kasstroom uit financieringsactiviteiten					
Nieuw opgenomen leningen		0		0	
Aflossing langlopende schulden		0		0	
Kortlopend bankkrediet		0		0	
Totaal kasstroom uit financieringsactiviteiten			0		0
Mutaties geldmiddelen			481.679		-97.179
Stand geldmiddelen per 01 januari	9		2.122.340		2.219.519
Stand geldmiddelen per 31 december	9		2.727.309		2.122.340
Mutatie geldmiddelen			604.969		-97.179

Toelichting:

Het kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de indirecte methode.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

5.1.4.1 Algemeen

Algemene gegevens en groepsverhoudingen

Zorginstelling Stichting Pathologie Friesland is statutair (en feitelijk) gevestigd te Leeuwarden, op het adres Jelsumerstraat 6a en is geregistreerd onder KvK-nummer 01157981. De belangrijkste activiteiten zijn het verrichten van klinisch-pathologische diagnostische onderzoeken en diensten, alsmede het geven van adviezen en voorlichting welke daarmee verband houden ten behoeve van de eerste- en tweedelijns gezondheidszorg en de openbare gezondheidszorg.

Verslaggevingsperiode

Deze jaarrekening heeft betrekking op het boekjaar 2018, dat is geëindigd op balansdatum 31 december 2018.

Grondslagen voor het opstellen van de jaarrekening

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de Regeling verslaggeving WTZi (RvW), de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving RJ 655, Titel 9 BW2 en de bepalingen van en krachtens de Wet Normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT). De grondslagen die worden toegepast voor de waardering van activa en passiva en het resultaat zijn gebaseerd op historische kosten, tenzij anders vermeld in de verdere grondslagen.

Continuïteitsveronderstelling

Deze jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling.

Vergelijking met voorgaand jaar

De grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van voorgaand jaar.

Gebruik van schattingen

De opstelling van de jaarrekening vereist dat het management oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Verbonden rechtspersonen

Als verbonden partij worden alle rechtspersonen aangemerkt waarover overheersende zeggenschap, gezamenlijke zeggenschap of invloed van betekenis kan worden uitgeoefend. Ook rechtspersonen die overwegende zeggenschap kunnen uitoefenen worden aangemerkt als verbonden partijen. Transacties van betekenis met verbonden partijen worden toegelicht voor zover deze niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan. Hiervan wordt toegelicht de omvang van de transacties, de aard van de betrekking met de ter indicatie verbonden partij en andere informatie over die transactie die nodig is voor het verschaffen van inzicht in de financiële positie van de rechtspersoon.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

5.1.4.2 Grondslagen van waardering van activa en passiva

Activa en passiva

Activa en passiva worden tegen verkrijgingsprijs of vervaardigingsprijs opgenomen, tenzij anders vermeld in de verdere grondslagen. Toelichtingen op posten in de balans, resultatenrekening en kasstroomoverzicht zijn in de jaarrekening genummerd.

Een actief wordt in de balans verwerkt wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar de onderneming zullen toevloeien en het actief een kostprijs of een waarde heeft waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Activa die hier niet aan voldoen worden niet in de balans verwerkt, maar worden aangemerkt als niet in de balans opgenomen activa. Een verplichting wordt in de balans verwerkt wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen die economische voordelen in zich bergen en de omvang van het bedrag waartegen de afwikkeling zal plaatsvinden op betrouwbare wijze kan worden vastgesteld. Onder verplichtingen worden mede voorzieningen begrepen. Verplichtingen die hier niet aan voldoen worden niet in de balans opgenomen, maar worden verantwoord als niet in de balans opgenomen verplichtingen. Een in de balans opgenomen actief of verplichting blijft op de balans opgenomen als een transactie niet leidt tot een belangrijke verandering in de economische realiteit met betrekking tot het actief of de verplichting. Dergelijke transacties geven evenmin aanleiding tot het verantwoorden van resultaten. Bij de beoordeling of er sprake is van een belangrijke verandering in de economische realiteit wordt uitgegaan van de economische voordelen en risico's die zich naar waarschijnlijk in de praktijk zullen voordoen, en niet op voordelen en risico's waarvan redelijkerwijze niet te verwachten is dat zij zich voordoen. Een actief of verplichting wordt niet langer in de balans opgenomen indien een transactie ertoe leidt dat alle of nagenoeg alle rechten op economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot het actief of de verplichting aan een derde zijn overgedragen. De resultaten van de transactie worden in dat geval direct in de winst-en-verliesrekening opgenomen, rekening houdend met eventuele voorzieningen die dienen te worden getroffen in samenhang met de transactie. Indien de weergave van de economische realiteit ertoe leidt dat het opnemen van activa waarvan de rechtspersoon niet het juridisch eigendom bezit, wordt dit feit vermeld. De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat ook de functionele valuta is van zorginstelling Stichting Pathologie Friesland.

Immateriële en materiële vaste activa

De immateriële en materiële vaste activa worden gewaardeerd tegen verkrijgings- of vervaardigingsprijs onder aftrek van cumulatieve afschrijvingen en cumulatieve bijzondere waardeverminderingen. De afschrijvingstermijnen van immateriële en materiële vaste activa zijn gebaseerd op de verwachte economische levensduur van het vast actief. Materiële vaste activa met een beperkte gebruiksduur worden afzonderlijk afschreven op basis van verwachte economische levensduur. In het geval dat belangrijkste bestanddelen van een materieel vast actief van elkaar te onderscheiden zijn en verschillen in gebruiksduur of verwacht gebruikspatroon, worden deze bestanddelen afzonderlijk afgeschreven.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

In het geval dat de betaling van de kostprijs van een materieel vast actief plaatsvindt op grond van een langere dan normale betalingstermijn, wordt de kostprijs van het actief gebaseerd op de contante waarde van de verplichting. In het geval dat materiële vaste activa worden verworven in ruil voor een niet-monetair actief, wordt de kostprijs van het materieel vast actief bepaald op basis van de reële waarde voor zover de ruiltransactie leidt tot een wijziging in de economische omstandigheden en de reële waarde van het verworven actief of van het opgegeven actief op betrouwbare wijze kan worden vastgesteld. De afschrijvingen worden berekend als een percentage over de verkrijgings- of vervaardigingsprijs volgens de lineaire methode op basis van de verwachte economische levensduur. Er wordt afgeschreven vanaf het moment van ingebruikneming. Op bedrijfsterreinen en op vaste activa in ontwikkeling en vooruitbetalingen op materiële vaste activa wordt niet afgeschreven.

De volgende afschrijvingspercentages worden hierbij gehanteerd:

- Bedrijfsgebouwen: 2 %
- Terreinen: 10%
- Machines en installaties: 10 % - 20 %
- Andere vaste bedrijfsmiddelen: 10 % - 20 %

Groot onderhoud

Voor de kosten van periodiek groot onderhoud is een voorziening gevormd. Deze voorziening is opgenomen onder de overige voorzieningen aan de passiefzijde van de balans. De uitgaven voor groot onderhoud worden ten laste gebracht van deze voorziening.

Vaste activa - bijzondere waardeverminderingen

De Stichting beoordeelt op iedere balansdatum of er aanwijzingen zijn dat een vast actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief vastgesteld. Indien het niet mogelijk is de realiseerbare waarde van het individuele actief te bepalen, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroom genererende eenheid waartoe het actief behoort. Van een bijzondere waardevermeerdering is sprake als de boekwaarde van een actief hoger is dan de realiseerbare waarde; de realiseerbare waarde is de hoogste van de opbrengstwaarde en de bedrijfswaarde. In 2018 zijn er geen aanwijzingen voor het doen van een bijzondere waardevermindering.

Voorraden

Voorraden zijn gewaardeerd tegen kostprijs op basis van FIFO-methode onder aftrek van een voorziening voor incourantheid, of tegen lagere opbrengstwaarde. De voorziening is gevormd op basis van de statistische methodiek.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

Financiële instrumenten

Primaire financiële instrumenten omvatten handels- en overige vorderingen, geldmiddelen, leningen en overige financieringsverplichtingen, handelsschulden en overige nog te betalen posten. De reële waarde van de primaire financiële instrumenten benadert de boekwaarde, tenzij anders is vermeld. Na de eerste opname worden financiële instrumenten op de hierna beschreven wijze gewaardeerd. Verstrekte leningen worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs op basis van de effectieve rentemethode, verminderd met bijzondere waardeverminderingen. Overige financiële verplichtingen worden tegen geamortiseerde kostprijs gewaardeerd op basis van de effectieve rentemethode. De instelling handelt niet in financiële derivaten en heeft procedures en gedragslijnen om de omvang van het kredietrisico bij elke tegenpartij of markt te beperken.

Vorderingen

De eerste waardering van vorderingen is tegen reële waarde, inclusief transactiekosten. (Door toepassing van de effectieve rentemethode worden transactiekosten als onderdeel van de amortisatie in de winst- en verliesrekening verwerkt). De vervolgwaardering van vorderingen is tegen geamortiseerde kostprijs. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas, banktegoeden en direct opeisbare deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Liquide middelen die naar verwachting langer dan 12 maanden niet ter beschikking staan van de onderneming, worden gerubriceerd als financiële vaste activa.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

Voorzieningen (algemeen)

Voorzieningen worden gevormd voor in rechte afdwingbare of feitelijke verplichtingen die op de balansdatum bestaan en die het gevolg zijn van een gebeurtenis uit het verleden, waarbij het waarschijnlijk is dat een uitstroom van middelen noodzakelijk is en waarvan de omvang op betrouwbare wijze is te schatten. De voorzieningen worden gewaardeerd tegen contante waarde van de uitgaven die naar verwachting noodzakelijk zijn om de verplichting en verliezen af te wikkelen. In de toelichting op de voorzieningen is afgezien van het separaat zichtbaar maken van de mutaties door oprenting en veranderingen in disconteringsvoet gezien de beperkte impact hiervan. Wanneer verplichtingen naar verwachting door een derde zullen worden vergoed, wordt deze vergoeding als een actief in de balans opgenomen indien het waarschijnlijk is dat deze vergoeding zal worden ontvangen bij de afwikkeling van de verplichting.

Voorziening groot onderhoud

De voorziening groot onderhoud wordt gevormd voor verwachte kosten inzake periodiek onderhoud van panden, installaties, ed., gebaseerd op een meerjaren onderhoudsplan. De voorziening is gebaseerd op nominale waarde.

Voorziening permanente educatie AMS

De voorziening permanente educatie AMS geeft de opgebouwde rechten weer van de medewerkers ten behoeve van de permanente educatie in het kader van de AMS-regeling. De dotatie wordt gevormd door de verplichte bijdrage persoonlijk opleidingsbudget AMS. De werkelijk uitgaven worden in mindering gebracht op de voorziening.

Voorziening persoonlijk budget levensfase

De voorziening persoonlijk budget levensfase (PBL) betreft een voorziening uit hoofde van een CAO verplichting in het kader van de overgangsregeling 45+. Het persoonlijk budget levensfase kwalificeert als een beloning met opbouw van rechten. De voorziening betreft de contante waarde van de in de toekomst eenmalig uit te keren PBL-uren. De berekening is gebaseerd op de CAO-bepalingen, blijfkans en leeftijd. De volgende disconteringsvoeten worden hierbij gehanteerd:

- Looptijd vanaf 1 jaar tot 10 jaar: 0,9%
- Looptijd vanaf 10 jaar tot 15 jaar: 1,4%
- Looptijd vanaf 15 jaar tot 20 jaar: 1,6%
- Looptijd vanaf 20 jaar tot 25 jaar: 1,8%
- Looptijd vanaf 25 jaar tot 30 jaar: 2,0%
- Looptijd vanaf 30 jaar: 2,0%

Voorziening jubileumverplichtingen

De jubileumvoorziening betreft een voorziening voor toekomstige jubileumuitkeringen. De voorziening betreft de contante waarde van de in de toekomst uit te keren jubileumuitkeringen. De berekening is gebaseerd op gedane toezeggingen, blijfkans en Leeftijd. De gehanteerde disconteringsvoet bedraagt 2%.

Voorziening einde dienstverband uitkering

De voorziening einddienstverband uitkering betreft een voorziening uit hoofde van een cao verplichting. Bij het beëindigen van de arbeidsovereenkomst, waarbij wordt voldaan aan de voorwaarden, zoals deze zijn gesteld in de cao, heeft de werknemer recht op een gratificatie. De voorziening betreft de contante waarde van de in de toekomst uit te keren einde dienst verband uitkeringen. De berekening is gebaseerd op gedane toezeggingen, blijfkans en leeftijd.

Voorziening langdurig zieken

De voorziening langdurig zieken betreft een voorziening voor langdurig zieken waarvan de verwachting is dat ze niet zullen terugkeren in het arbeidsproces. De voorziening betreft de in de toekomst doorbetalen van beloningen aan personeelsleden.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

Schulden

Onder de langlopende schulden worden schulden opgenomen met een resterende looptijd van meer dan één jaar. De kortlopende schulden hebben een verwachte looptijd van maximaal één jaar. De schulden worden bij eerste verwerking opgenomen tegen de reële waarde en vervolgens gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs (nominale waarde). De aflossingsverplichtingen voor het komend jaar van de langlopende schulden

5.1.4.3 Grondslagen van resultaatbepaling

Algemeen

Het resultaat wordt bepaald als het verschil tussen de baten en de lasten over het verslagjaar, met inachtneming van de hiervoor reeds vermelde waarderingsgrondslagen. Baten worden in de winst- en verliesrekening opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verlichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Baten worden verantwoord in het jaar waarin de baten zijn gerealiseerd. Lasten worden in aanmerking genomen in het jaar waarin deze voorzienbaar zijn. De overige baten en lasten worden toegerekend aan de verslagperiode waarop deze betrekking hebben. Baten (waaronder nagekomen budgetaanpassingen) en lasten uit voorgaande jaren die in dit boekjaar zijn geconstateerd, worden aan dit boekjaar toegerekend. In het geval van een geconstateerde fout in voorgaande boekjaren wordt fouterstel toegepast.

Opbrengsten

Opbrengsten uit het verlenen van diensten worden in de winst-en-verliesrekening verwerkt wanneer het bedrag van de opbrengsten op betrouwbare wijze kan worden bepaald, de inning van de te ontvangen vergoeding waarschijnlijk is, de mate waarin de dienstverlening op balansdatum is verricht betrouwbaar kan worden bepaald en de reeds gemaakte kosten en de kosten die (mogelijk) nog moeten worden gemaakt om de dienstverlening te voltooien op betrouwbare wijze kunnen worden bepaald. Indien het resultaat van een bepaalde opdracht tot dienstverlening niet op betrouwbare wijze kan worden bepaald, worden de opbrengsten verwerkt tot het bedrag van de kosten van de dienstverlening die worden gedekt door de opbrengsten. De met de opbrengsten samenhangende lasten worden toegerekend aan de periode waarin de baten zijn verantwoord.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

Personele kosten

Lonen, salarissen en sociale lasten worden op grond van de arbeidsvoorwaarden verwerkt in de resultatenrekening voorzover ze verschuldigd zijn aan werknemers respectievelijk de belastingautoriteit. De beloningen van het personeel worden als last in de winst-en-verliesrekening verantwoord in de periode waarin de arbeidsprestatie wordt verricht en, voor zover nog niet uitbetaald, als verplichting op de balans opgenomen. Als de reeds betaalde bedragen de verschuldigde beloningen overtreffen, wordt het meerdere opgenomen als een overlopend actief voor zover er sprake zal zijn van terugbetaling door het personeel of van verrekening met toekomstige betalingen door de instelling.

Voor de beloningen met opbouw van rechten (sabbatical leave, gratificaties e.d.) worden de verwachte lasten gedurende het dienstverband in aanmerking genomen. Een verwachte vergoeding ten gevolge van gratificaties worden verantwoord indien de verplichting tot betaling van die vergoeding is ontstaan op of voor balansdatum en een betrouwbare schatting van de verplichtingen kan worden gemaakt. Ontvangen bijdragen voortvloeiend uit levensloopregelingen worden in aanmerking genomen in de periode waarover deze bijdragen zijn verschuldigd. Toevoegingen aan en vrijval van verplichtingen worden ten laste respectievelijk ten gunste van de winst- en verliesrekening gebracht.

Indien een beloning wordt betaald, waarbij geen rechten worden opgebouwd (bijvoorbeeld doorbetaling in geval van ziekte of arbeidsongeschiktheid) worden de verwachte lasten verantwoord in de periode waarover deze beloning is verschuldigd. Voor op balansdatum bestaande verplichtingen tot het in de toekomst doorbetalen van beloningen (inclusief ontslagvergoedingen) aan personeelsleden die op balansdatum naar verwachting blijvend geheel of gedeeltelijk niet in staat zijn om werkzaamheden te verrichten door ziekte of arbeidsongeschiktheid wordt een voorziening opgenomen. De verantwoorde verplichting betreft de beste schatting van de bedragen die noodzakelijk zijn om de desbetreffende verplichting op balansdatum af te wikkelen. De beste schatting is gebaseerd op contractuele afspraken met personeelsleden (CAO en individuele arbeidsovereenkomsten). Toevoegingen aan en vrijval van verplichtingen worden ten laste respectievelijk ten gunste van de winst- en verliesrekening gebracht.

Pensioenen

Stichting Pathologie Friesland heeft voor haar werknemers een toegezegde pensioenregeling. Hiervoor in aanmerking komende werknemers hebben op de pensioengerechtigde leeftijd recht op een pensioen dat is gebaseerd op het gemiddeld verdiende loon berekend over de jaren dat de werknemer pensioen heeft opgebouwd bij Stichting Pathologie Friesland. De verplichtingen, die voortvloeien uit deze rechten van haar personeel, zijn ondergebracht bij het bedrijfstakpensioenfonds Zorg en Welzijn. Stichting Pathologie Friesland betaalt hiervoor premies waarvan de helft door de werkgever wordt betaald en de helft door de werknemer. De pensioenrechten worden jaarlijks geïndexeerd, indien en voor zover de dekkingsgraad van het pensioenfonds (het vermogen van het pensioenfonds gedeeld door haar financiële verplichtingen) dit toelaat. Per 1 januari 2015 gelden nieuwe regels voor pensioenfonds. Daarbij behoort ook een nieuwe berekening van de dekkingsgraad. De 'nieuwe' dekkingsgraad is het gemiddelde van de laatste twaalf dekkingsgraden. Door een gemiddelde te gebruiken, zal de dekkingsgraad nu minder sterk schommelen. In februari 2019 bedroeg de gemiddelde dekkingsgraad 100,9%. Het vereiste niveau van de dekkingsgraad is 128%. Het pensioenfonds verwacht volgens het herstelplan binnen 11 jaar hieraan te kunnen voldoen en voorziet geen noodzaak voor de aangesloten instellingen om extra stortingen te verrichten of om bijzondere premieverhogingen door te voeren. Stichting Pathologie Friesland heeft geen verplichting tot het voldoen van aanvullende bijdragen in geval van een tekort bij het pensioenfonds, anders dan het effect van hogere toekomstige premies. Stichting Pathologie Friesland heeft daarom alleen de verschuldigde premies tot en met het einde van het boekjaar in de jaarrekening verantwoord.

5.1.4 GRONDSLAGEN VAN WAARDERING EN RESULTAATBEPALING

Financiële baten en lasten

De financiële baten en lasten betreffen van derden en groepsmaatschappijen ontvangen (te ontvangen) en aan derden en groepsmaatschappijen betaalde (te betalen) interest. Tevens is hieronder opgenomen het aandeel van de stichting in het resultaat van de op nettovermogenswaarde gewaardeerde deelnemingen danwel ontvangen dividenden van deelnemingen waarin geen invloed van betekenis op het zakelijke en financiële beleid wordt uitgeoefend en waardeveranderingen van financiële vaste activa en effecten.

Overheidssubsidies

Overheidssubsidies worden aanvankelijk in de balans opgenomen als vooruitontvangen baten zodra er redelijke zekerheid bestaat dat zij zullen worden ontvangen en dat de groep zal voldoen aan de daaraan verbonden voorwaarden. Subsidies ter compensatie van door de groep gemaakte kosten worden systematisch als opbrengsten in de winst-en-verliesrekening opgenomen in dezelfde periode als die waarin de kosten worden gemaakt. Subsidies ter compensatie van de groep voor de kosten van een actief worden systematisch in de winst-en-verliesrekening opgenomen gedurende de gebruiksduur van het actief. Een krediet afgesloten tegen een lagere rente dan de marktrente, wordt als schuld in de balans opgenomen waarbij waardering plaatsvindt zoals opgenomen onder Financiële instrumenten. Het verschil tussen het hogere ontvangen bedrag van het krediet en de boekwaarde bij eerste verwerking betreft het voordeel als gevolg van de lagere rente. Dit voordeel wordt verwerkt als overheidssubsidie.

Kasstroom

Het kasstroomoverzicht is opgesteld op basis van de indirecte methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit liquide middelen. Ontvangsten en uitgaven uit hoofde van interest zijn opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten. Transacties waarbij geen instroom of uitstroom van geldmiddelen plaatsvindt, waaronder financial leasing, zijn niet in het kasstroomoverzicht opgenomen.

5.1.4.6 Grondslagen voor gebeurtenissen na balansdatum

Gebeurtenissen die nadere informatie geven over de feitelijke situatie per balansdatum en die blijken tot aan de datum van het opmaken van de jaarrekening worden verwerkt in de jaarrekening. Gebeurtenissen die geen nadere informatie geven over de feitelijke situatie per balansdatum worden niet in de jaarrekening verwerkt. Als dergelijke gebeurtenissen van belang zijn voor de oordeelsvorming van de gebruikers van de jaarrekening, worden de aard en de geschatte financiële gevolgen ervan toegelicht in de jaarrekening.

5.1.4.7 Waarderingsgrondslagen WNT

Voor de uitvoering van de Wet normering topinkomens (WNT) heeft de instelling zich gehouden aan de wet- en regelgeving inzake de WNT, waaronder de instellingsspecifieke (sectorale) regels.

5.1.5 TOELICHTING OP DE BALANS

ACTIVA	31-12-2018	31-12-2017
	-----	-----
	€	€
1. Materiële vaste activa		
De specificatie is als volgt:		
Bedrijfsgebouwen en terreinen	649.929	696.995
Machines en installaties	899.590	929.101
Andere vaste bedrijfsmiddelen, technische en administratieve uitrusting	197.569	92.105
	-----	-----
Totaal materiële vaste activa	1.747.088	1.718.201
	=====	=====

Het verloop van de materiële activa in het verslagjaar is als volgt weer te geven:	31-12-2018	31-12-2017
	-----	-----
	€	€
Boekwaarde per 01 januari	1.718.200	1.727.651
Bij: investeringen	321.290	295.638
Af: afschrijvingen	-292.402	-305.088
	-----	-----
Boekwaarde per 31 december	1.747.088	1.718.201
	=====	=====

Toelichting:

Voor een nadere specificatie van het verloop van de materiële vaste activa per activagroep wordt verwezen naar het overzicht onder 5.1.6

2. Voorraden

De specificatie is als volgt:	31-12-2018	31-12-2017
	-----	-----
	€	€
Medische middelen	87.285	113.215
	-----	-----
Totaal voorraden	87.285	113.215
	=====	=====

Toelichting:

Op de voorraden is een voorziening voor incurantheid in aftrek gebracht van € 0 (vorig jaar € 0)

5.1.5 TOELICHTING OP DE BALANS

3. Debiteuren en overige vorderingen

	31-12-2018	31-12-2017
	€	€
Vorderingen op debiteuren	1.427.907	1.367.898
Vooruitbetaalde bedragen		
Overige vooruitbetaalde kosten	125.276	98.127
Nog te ontvangen bedragen		
Onverschuldigde betaling	0	803
Overige nog te ontvangen vorderingen	139.419	149.597
Totaal debiteuren en overige vorderingen	1.692.602	1.616.425

De specificatie is als volgt:

Vorderingen op debiteuren	1.427.907	1.367.898
Vooruitbetaalde bedragen		
Overige vooruitbetaalde kosten	125.276	98.127
Nog te ontvangen bedragen		
Onverschuldigde betaling	0	803
Overige nog te ontvangen vorderingen	139.419	149.597
Totaal debiteuren en overige vorderingen	1.692.602	1.616.425

Toelichting:

De voorziening die in aftrek op de vorderingen is gebracht, bedraagt € 0 (2017 € 0)

Ten behoeve van kortlopende schulden aan kredietinstellingen en langlopende schulden aan banken is 0 van de vorderingen verpand.

4. Liquide middelen

De specificatie is als volgt:

	31-12-2018	31-12-2017
	€	€
Bankrekeningen	2.727.309	2.122.340
Totaal voorraden	2.727.309	2.122.340

Toelichting:

De liquide middelen staan geheel vrij ter beschikking van de stichting

5.1.5 TOELICHTING OP DE BALANS

Passiva

5. Eigen vermogen

	31-12-2018	31-12-2017
	€	€
Kapitaal	107.319	107.319
Bestemmingsreserve	607.531	344.302
Algemene en overige reserves	3.352.280	3.270.198
Totaal vermogen	4.067.130	3.721.819

Kapitaal

Het verloop is als volgt weer te geven:

	Saldo per 01-01-2018	Resultaat- bestemming	Overige mutaties	Saldo per 31-12-2018
	€	€	€	€
Kapitaal	107.319			107.319
Totaal kapitaal	107.319	0	0	107.319

Bestemmingsreserve

Het verloop is als volgt weer te geven:

	Saldo per 01-01-2018	Resultaat- bestemming	Overige mutaties	Saldo per 31-12-2018
	€	€	€	€
Bestemmingsreserve Digitale Pathologie	344.302	263.229		607.531
Totaal kapitaal	344.302	263.229	0	607.531

Algemene en overige reserves

Het verloop is als volgt weer te geven:

	Saldo per 01-01-2018	Resultaat- bestemming	Overige mutaties	Saldo per 31-12-2018
	€	€	€	€
Algemene reserves	3.270.198	82.082		3.352.280
Totaal kapitaal	3.270.198	82.082	0	3.352.280

Toelichting:

De RvB heeft een bestemmingsreserve gevormd met specifiek als bestemming "Digitale Pathologie". Ten laste van de bestemmingsreserve worden toekomstige kosten - voor zover niet gedekt uit reguliere budgetten - voor digitale pathologie gebracht

5.1.5 TOELICHTING OP DE BALANS

Passiva

6. Voorzieningen

Het verloop is als volgt weer te geven	Saldo per 01-01-2018	Dotatie	Onttrekking	Vrijval	Saldo per 31-12-2018
	€	€	€	€	€
- groot onderhoud	205.073	27.689	101.570	0	131.192
- voorziening AO	0	123.290		0	123.290
- einde dienstverband uitkering	30.242	2.610	0	0	32.852
- persoonlijk budget levensfase	242.259	43.722	0	0	285.981
- jubileumverplichtingen	64.581	11.682	1.435	0	74.828
- permanente educatie AMS	33.420	72.000	53.374	2.905	49.141
Totaal voorzieningen	575.575	280.992	156.378	2.905	697.284

Toelichting in welke mate (het totaal van) de voorziening als langlopend moeten worden beschouwd.

	31-12-2018
Kortlopend deel van de voorziening (< 1 jr)	597.212
Langlopend deel van de voorziening (> 1 jr)	100.072
hiervan > 5 jaar	71.690

Toelichting per categorie voorziening:

De voorziening groot onderhoud is gevormd om de lasten voor het onderhoud van het gebouw op basis van de in 2016 opgestelde meerjarenonderhoudsplannen gelijkmatig te verdelen over een aantal boekjaren.

De voorziening permanente educatie AMS geeft de opgebouwde rechten weer van de medewerkers ten behoeve van depermanente educatie in het kader de AMS-regeling. De dotatie wordt gevormd door de verplichte bijdrage persoonlijk opleidingsbudget AMS. De werkelijke uitgaven worden in mindering gebracht op de voorziening.

De voorziening einddienstverband uitkering betreft een voorziening voor toekomstige uitkeringen bij beëindiging van dienstverband. Bij het beëindigen van de arbeidsovereenkomst waarbij wordt voldaan aan de voorwaarden - in de cao ziekenhuizen- heeft de werknemer recht op een gratificatie.

De voorziening PLB (persoonlijk levensfasebudget) betreft een voorziening uit hoofde van een cao-verplichting voor het hele personeelsbestand en een specifieke overgangsregeling. De werknemers die op 31 december 2009 aan bepaalde eisen voldoen, hebben recht op een eenmalige storting van 200 uur in het PLB. De voorziening betreft een waarde van de in de toekomst uit te keren PLB uren.

De voorziening loonkosten jubilea dient ter dekking van de geraamde kosten voor uitkeringen in het kader van personeel dat in de toekomst respectievelijk 12,5, 25 en 40 jaar in dienst is en bij ouderdomspensioensgerechtigde leeftijd. De berekening is gebaseerd op gedane toezeggingen, blijfkans en leeftijd.

De voorziening AO (Arbeidsongeschiktheid) betreft een voorziening om de toekomstige loonkosten van langdurige zieken waarvan wordt verwacht dat ze niet terugkeren in het arbeidsproces.

7. Overige kortlopende schulden

Het verloop is als volgt weer te geven	Saldo per 31-12-2018	Saldo per 31-12-2017
	€	€
- crediteuren	520.204	186.993
- belastingen en premies sociale verzekeringen	366.745	216.572
- schulden terzake pensioenen	12.768	11.710
- nog te betalen salarissen	0	99
- vakantiegeld	187.192	179.734
- vakantiedagen	179.843	183.537
overige overlopende passiva:		
- overige schulden	152.236	278.853
- te verrekenen met Izore	70.881	178.798
Totaal overige kortlopende schulden	1.489.870	1.236.296

Toelichting:

Geen bijzonderheden

5.1.5 TOELICHTING OP DE BALANS

8. Niet in de balans opgenomen verplichtingen en niet in de balans opgenomen activa.

Toelichting:

Huurverplichtingen

Het jaarlijks bedrag van met derden aangegane huurverplichtingen van onroerende zaken bedraagt voor het komende jaar € 24.000, voor de komende 3 jaar € 72.000 en daarna jaarlijks € 24.000.

Onderhoudscontracten

Voor het onderhoud van apparatuur en instrumenten zijn onderhoudscontracten afgesloten. De verplichting bedraagt € 107.000 voor het komen jaar.

Kredietfaciliteit

Pathologie Friesland heeft een kredietfaciliteit in rekening-courant bij de Rabobank gearrangeerd van € 750.000, waarbij als zekerheid is verstrekt een hypothecaire inschrijving van € 1.750.000 en het pandrecht op inventarissen.

BTW

Uit een intern fiscaal onderzoek, is een aantal rechten en mogelijke verplichtingen naar voren gekomen, die wij voor willen leggen aan de Belastingdienst. De directie is van mening dat de hieruit mogelijk voortvloeiende (per saldo) claim dermate onzeker is, dat geen voorziening hoeft te worden getroffen.

5.1.6 Mutatieoverzicht Materiële Vaste Activa

	Bedrijfs- gebouwen en terreinen	Machines en installaties	Andere vaste bedrijfs- middelen. technische en administratieve uitrusting	Totaal
	€	€	€	€
Stand per 01-01-2018				
- aanschafwaarde	1.893.183	1.930.165	628.276	4.451.624
- cumulatieve herwaarderingen				0
- cumulatieve afschrijvingen	1.196.188	1.001.064	536.171	2.733.424
Boekwaarde per 01-01-2018	696.995	929.101	92.104	1.718.201
Mutaties in het boekjaar				
- investeringen	0	148.049	173.241	321.290
- herwaarderingen	0	0	0	0
- afschrijvingen	47.064	177.560	67.778	292.402
- bijzondere waardeverminderingen	0	0	0	0
- terugname bijz. waardeverminderingen	0	0	0	0
- terugname geheel afgeschreven activa				
- aanschafwaarde	0	57.669	174.675	232.344
- cumulatieve herwaarderingen	0	0	0	0
- cumulatieve afschrijvingen	0	57.669	174.675	232.344
- desinvesteringen				
- aanschafwaarde	0	0	0	0
- cumulatieve herwaarderingen	0	0	0	0
- cumulatieve afschrijvingen	0	0	0	0
per saldo	0	0	0	0
Mutaties in boekwaarde (per saldo)	-47.064	-29.511	105.463	28.888
Stand per 31-12-2018				
- aanschafwaarde	1.893.183	2.020.545	626.842	4.540.569
- cumulatieve herwaarderingen	0	0	0	0
- cumulatieve afschrijvingen	1.243.252	1.120.955	429.274	2.793.481
Boekwaarde per 31-12-2018	649.930	899.590	197.568	1.747.088
afschrijvingspercentage	2,0-10,0 %	10,0%	20,0%	

5.1.7 TOELICHTING OP DE RESULTATENREKENING

BATEN

9. Opbrengsten zorgprestaties (en maatschappelijke ondersteuning)

De specificatie is als volgt:	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Opbrengsten zorgverzekeringswet (exclusief subsidies)	7.496.966	6.678.704
Overige zorgprestaties	947.152	1.220.902
	-----	-----
Totaal	8.444.118	7.899.606
	=====	=====

Toelichting:
Geen bijzonderheden

10. Subsidies

De specificatie is als volgt:	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Beschikbaarheidsbijdragen Opleidingen	108.743	154.068
	-----	-----
Totaal	108.743	154.068
	=====	=====

Toelichting:
Het betreft een subsidie waarbij de feitelijk aanwezige formatie AIOS kan worden doorbelast.

11. Overige bedrijfsopbrengsten

De specificatie is als volgt:	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Overige opbrengsten (waaronder vergoeding voor uitgeleend personeel en verhuur onroerend goed):		
Diverse doorbelaste kosten	260.094	133.993
	-----	-----
Totaal	260.094	133.993
	=====	=====

Toelichting:
Geen bijzonderheden

5.1.7 TOELICHTING OP DE RESULTATENREKENING

LASTEN

12. Personeelskosten

De specificatie is als volgt:

	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Lonen en salarissen	4.152.835	4.117.685
Sociale lasten	519.345	506.002
Pensioenpremies	333.442	298.845
Andere personeelskosten:		
Overige personeelskosten	336.747	284.147
	-----	-----
Subtotaal	5.342.369	5.206.679
Personeel niet in loondienst	263.990	192.805
	-----	-----
Totaal personeelskosten	5.606.359	5.399.484
	=====	=====
Specificatie gemiddeld aantal personeelsleden (in FTE's) per segment:		
Pathologie Friesland	68	65
	-----	-----
Gemiddeld aantal personeelsleden op basis van full-timm eenheden	68	65
	=====	=====
Aantal personeelsleden dat buiten Nederland werkzaam is	0	0

Toelichting: Geen bijzonderheden

13. Afschrijvingen op immateriële en materiële vaste activa

De specificatie is als volgt:

	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Afschrijvingen:		
- materiële vaste activa	295.880	309.218
	-----	-----
Totaal	295.880	309.218
	=====	=====

Toelichting: Geen bijzonderheden

14. Overige bedrijfskosten

De specificatie is als volgt:

	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Voedingsmiddelen en hotelmatige kosten	66.557	70.443
Algemene kosten	694.822	563.156
Patiënt- en bewonersgebonden kosten	1.604.112	1.460.779
Onderhoud en energiekosten	199.923	238.259
Dotaties en vrijval voorzieningen	0	0
	-----	-----
Totaal	2.565.414	2.332.637
	=====	=====

Toelichting: Geen bijzonderheden

5.1.7 TOELICHTING OP DE RESULTATENREKENING

15. Financiële baten en lasten

De specificatie is als volgt:

	2018	2017
	-----	-----
	€	€
Rentebaten:		
Subtotaal financiële baten	10	67
	-----	-----
	10	67
Rentelasten		
Subtotaal financiële lasten	0	0
	-----	-----
	0	0
	-----	-----
Totaal financiële baten en lasten	10	67
	=====	=====

Toelichting:
Geen bijzonderheden

16. Wet normering topinkomsens (WNT)

17. Honoraria accountant

De honoraria van accountant over 2018 zijn als volgt:

	2018	2017
	-----	-----
	€	€
1. Controle van de jaarrekening	28.000	28.000
2. Overige controlewerkzaamheden (w.o. Regeling AO/IC en nacalculatie)	0	21.031
3. Fiscale advisering	1.765	0
4. Niet-controlediensten	0	0
	-----	-----
Totaal honoraria accountant	29.765	49.031
	=====	=====

Toelichting:
Alleen de kosten van de accountant die aan het boekjaar 2018 zijn toegerekend, zijn opgenomen in het overzicht.

18. Transacties met verbonden partijen

Van transacties met verbonden partijen is sprake wanneer een relatie bestaat tussen de instelling, haar deelnemingen en hun.

Er hebben zich geen transacties met verbonden partijen voorgedaan op niet-zakelijk grondslag.

De bezoldiging van bestuurders en toezichthouders die in het kader van de WNT verantwoord worden is opgenomen in punt 16.

WNT-verantwoording 2018 (Stichting Pathologie Friesland)

Op 1 januari 2013 is de Wet normering topinkomens (WNT) in werking getreden. De WNT is van toepassing op Stichting Pathologie Friesland. Het voor Stichting Pathologie Friesland toepasselijke bezoldigingsmaximum is in 2018 € 151.000, klasse 3.

1. Bezoldiging topfunctionarissen

1a. Leidinggevende topfunctionarissen met dienstbetrekking en leidinggevende topfunctionarissen zonder dienstbetrekking vanaf de 13e maand van de functievervulling.

bedragen x € 1	Weernink E.J.	
Funcctiegegevens	Bestuurder	
Aanvang en einde functievervulling in 2018	01/01 - 31/12	
Omvang dienstverband (als deeltijdfactor in fte)	0,8	
Dienstbetrekking ?	ja	
Bezoldiging		
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	€	113.187
Beloningen betaalbaar op termijn	€	9.048
<i>Subtotaal</i>	€	122.235
Individueel toepasselijk bezoldigingsmaximum	€	120.800
-/- Onverschuldigd betaald en nog niet terugontvangen bedrag		N.v.t.
Totale bezoldiging	€	122.235
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	Er is sprake van afbouwregeling	
Gegevens 2017		
Aanvang en einde functievervulling in 2016	01/01 - 31/12	
Deeltijdfactor in fte	0,8	
Beloning plus belastbare onkostenvergoedingen	€	119.018
Beloningen betaalbaar op termijn	€	8.826
<i>Subtotaal</i>	€	127.844
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	€	116.800
Totale bezoldiging	€	127.844

Toelichting:

Volgens de klasse-indeling van de wet normering topinkomens valt Pathologie Friesland – met de score van de klassenindeling van 9 punten – in klasse 3 van de regeling bezoldigingsmaxima topfunctionarissen toegelaten instellingen zorg- en welzijnsector. De directeur-bestuurder is ingeschaald hoger dan het maximum van deze klasse. Met ingang van 2014 is het overgangsrecht in werking getreden. Dit houdt in dat in de periode 2014 tm 2017 de hogere bezoldiging behouden blijft. Met ingang van 1-1-2018 is de afbouwregeling in werking getreden als onderdeel van het overgangsrecht. De afbouw in het eerste jaar is in basis 25% van het verschil tussen de werkelijke bezoldiging van het laatste jaar vóór het afbouw jaar, en de maximale bezoldiging volgens de klasseindeling van het eerste afbouwjaar. Conform de beleidsregels WNT 2018, artikel 11a lid 2 en 3 wordt de werkelijke bezoldiging in 2017 ad € 127.844 als maximale toegestane bezoldiging aangemerkt in het 1^e jaar van de afbouwregeling. De werkelijke totale bezoldiging in 2018 is lager dan de maximale toegestane bezoldiging van de afbouwregeling 2018.

1b. Toezichthoudende topfunctionarissen

bedragen x € 1	P.T. Gaanderse		P.L. Hofman		K. Blaauwbroek	
Funcctiegegevens	Voorzitter		Lid		Lid	
Aanvang en einde functievervulling in 2018	01/01 - 31/12		01/01 - 31/12		01/01 - 31/12	
Bezoldiging						
Totale bezoldiging	€	9.000	€	6.000	€	6.422
Individueel toepasselijk bezoldigingsmaximum	€	22.650	€	15.100	€	15.100
-/- Onverschuldigd betaald en nog niet terugontvangen bedrag		N.v.t.		N.v.t.		N.v.t.
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan		N.v.t.		N.v.t.		N.v.t.
Toelichting op de vordering wegens onverschuldigde betaling		N.v.t.		N.v.t.		N.v.t.
Gegevens 2017						
bedragen x € 1	P.T. Gaanderse		P.L. Hofman		K. Blaauwbroek	
Funcctiegegevens	Voorzitter		Lid		Lid	
Aanvang en einde functievervulling in 2016	01/01 - 31/12		01/01 - 31/12		01/01 - 31/12	
Bezoldiging						
Totale bezoldiging	€	9.000	€	6.000	€	6.000
Individueel toepasselijk bezoldigingsmaximum	€	21.900	€	14.600	€	14.600

5.1.8 VASTSTELLING EN GOEDKEURING

Vaststelling en goedkeuring jaarrekening

De raad van bestuur van Stichting Pathologie Friesland heeft de jaarrekening 2018 opgemaakt en vastgesteld in de vergadering van 22 mei 2019.

De raad van toezicht van de Stichting Pathologie Friesland heeft de jaarrekening 2018 goedgekeurd in de vergadering van 22 mei 2019.

Resultaatbestemming

Het resultaat wordt verdeeld volgens de resultaatverdeling in paragraaf 5.1.2.

Gebeurtenissen na balansdatum

Er is geen sprake van gebeurtenissen na balansdatum.

Ondertekening door bestuurders en toezichhouders

J.W.G.M. Morshuis 29-5-2019

P.L. Hofman 29-5-2019

K.P. Blaauwbroek 29-5-2019

K. Visser 29-5-2019